

УДК:339.5.012.435

*Фролов С. М., д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри фінансів
ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”, м.*

Суми;

*Чоботар О. І., аспірант кафедри фінансів
ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”,
м. Суми*

ІНСТРУМЕНТИ ПРИХОВАНОГО ПРОТЕКЦІОНІЗМУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ УКРАЇНИ

У статті досліджено використання інструментів прихованого протекціонізму урядом країни з метою відстоювання власних економічних інтересів. Проаналізовано приклади використання інституційних бар'єрів в Україні. Встановлено, що використання інструментів прихованого протекціонізму має негативний вплив на економічний розвиток економіки країни. Наведено основні наслідки застосування інституційних бар'єрів.

Ключові слова: міжнародна торгівля, інституційні бар'єри, протекціонізм, прихований протекціонізм, державний бюджет

Постановка проблеми. Однією з основних складових економічної політики країни є її зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД), яка безперечно підлягає регулюванню з боку держави. Головним чином це пов'язано з метою захисту національних інтересів та створення рівних умов для суб'єктів ЗЕД. Кожна держава зобов'язана застосовувати заходи для підтримки своїх виробників, для збільшення експорту, залучення іноземних інвестицій, валютного регулювання, збалансування платіжного балансу та інше. В свою чергу всі зазначені цілі можуть досягатися різними шляхами. Проте більшість країн використовує інструменти протекціонізму.

Члени міжнародних торговельних організацій (СОТ, МТП та ін.) мають обмеження, щодо застосування політики протекціонізму. За такої ситуації керівництво країн застосовує інструменти прихованого протекціонізму, таким чином підтримуючи національних товаровиробників та впливаючи на розвиток міжнародної торгівлі.

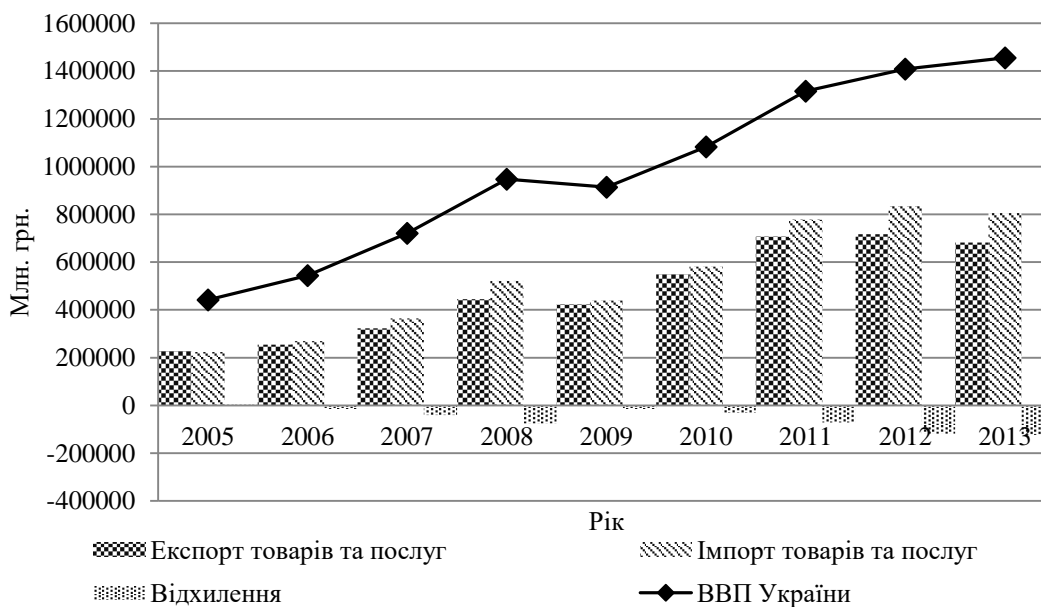
Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує досить велика кількість праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених, присвячених дослідженню інструментів прихованого протекціонізму. Особливої уваги заслуговують роботи таких авторів, як: А. Бидик, О. Крамарев, В. Васюренко, В. Шкатула, А. Сундук, М. Серпухов, та ін.

У сучасній літературі чітко описані процеси використання протекціоністських інструментів світом у міжнародній торгівлі. Застосування даних елементів для кожної країни все більше набирає актуальності, адже з кожним днем збільшується їх зацікавленість у відстоюванні таким чином власних економічних інтересів. Проте **недостатньо дослідженими** залишаються питання, щодо наслідків застосування інституційних бар'єрів.

Мета статті дослідити сферу застосування інструментів прихованого протекціонізму та визначити їх вплив на різних суб'єктів господарювання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Значним поштовхом для розвитку економіки України є збільшення обсягів зовнішньоекономічної торгівлі. У той же час такі зміни можуть мати негативний вплив та зробити вітчизняну економіку надто чутливою до змін у світовій кон'юктурі. Зазвичай національні товаровиробники не мають змоги конкурувати з європейськими, це обумовлено такими факторами, як: застаріле обладнання, нестача потрібних потужностей для виготовлення матеріаломісткої продукції та ін. Це призводить до виконання національними компаніями посередницьких послуг, надавання сировини чи робочої сили, що в свою чергу посилює відставання розвитку економіки

України. Для чіткого розуміння та підвищення ефективності здійснення зовнішньоекономічної діяльності потрібно проаналізувати структуру експорту та імпорту (рис. 1) [7].

Рисунком 1 – Структура експорту та імпорту товарів та послуг і показників ВВП України за 2005 – 2013 рр., млн. грн.

Проаналізувавши динаміку запропонованих показників, бачимо, що зміни відбувалися синхронно. Помітно, що збільшення експортно-імпортних операцій країни має вплив на показники ВВП. Зменшення ВВП у 2009 р. на 3,66% вплинуло на зменшення національного експорту на 4,79%. Така тенденція пояснюється наступним чином: при збільшенні ВВП країни збільшується кількість виготовлених товарів та послуг, які приймають участь у міжнародній торгівлі. Процес зростання експорту значно повільніший за темпи росту ВВП. Проте зберігається тенденція, при зростанні ВВП – зростає і експорт, і навпаки. Для підтвердження взаємозв'язку між показниками ВВП та експортом України нами було проведено розрахунки показника кореляції за наступною формулою:

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X}) \cdot (Y_i - \bar{Y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2 \cdot \sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2}} \quad (1)$$

Де, X – ВВП України за 2002 – 2013 рр.

Y – Експорт України за 2002 – 2013 рр.

Отримано результат коефіцієнта, який становить 0,9878, отже існує тісний кореляційний зв'язок даних показників.

Аналіз даних діаграми свідчить про поступове нарощення обсягів зовнішньої торгівлі починаючи з 2009 року. Простежується дисбаланс між імпортом та експортом товарів та послуг, а також значний розрив між показниками ВВП та обсягом експорту, що має негативний вплив на економіку країни.

За таких умов держава повинна регулювати зовнішньоекономічну торгівлю, насамперед для захисту інтересів країни. В сучасних умовах розвитку економіки держави важливу роль відіграє її митне регулювання, адже воно виконує економічні, технологічні, інвестиційні та інші завдання в економіці держави. Організація та функціонування ефективних засобів митного регулювання зовнішньоекономічних відносин значною мірою визначає стан та результативність діяльності вільної торгівлі, в частині – економічного зростання національного виробництва товарів та послуг, і в цілому – її економічний розвиток.

Із розвитком ЗЕД України характер впливу держави на неї дещо змінюється і набуває форми державного регулювання. Зазначені зміни передбачають створення умов для національних товаровиробників та виробників імпортової продукції. Такі умови мають на меті насамперед наповнення дохідної частини державного бюджету, через введення податкових платежів у вигляді митних зборів та ін. У цьому випадку митні органи можуть розглядатись як інструмент державного регулювання ЗЕД. Виходячи з проблеми наповнення бюджету країни потрібно розглянути яку частину його наповнення виконують митні органи.

Проаналізуємо джерела наповнюваності бюджету України за 2008 – 2012 рр., (бо усі данні за 2002 -2007 рр. наводяться загальними відомостями) (табл. 1). Запропонована вибірка може вважатись репрезентативною та дозволяє зробити висновки, щодо наповнення бюджету за допомогою митних органів.

Таблиця 1 – Динаміка наповнення державного бюджету України через митні органи за 2008 – 2012 рр.

Рік	Доходи від митниці, млн.. грн.			Всього доходи бюджету, млн. грн.		Частка наповнення бюджету через митні органи, %	
	План	Факт	Відхилення	План	Факт	План	Факт
2008	108224	105822	-2402	238 636	233723	45,35	45,28
2009	108247	81179	-27068	255325	209700	42,40	38,71
2010	103676	95986	-7690	249252	240615	41,59	39,89
2011	121650	131132	9482	313431	314617	38,81	41,68
2012	155835	137760	-18075	383038	346054	40,68	39,81

Джерело: [3]

Аналізуючи наведені данні бачимо, що державний бюджет України майже кожного року наповнюються на 40% за допомогою митних органів. Загалом планове наповнення бюджету більше за фактично отримані надходження. Динаміка до зниження чи збільшення доходів від митних податків та зборів не зафіксовано, що в свою чергу негативно відображається на економічному стані країни. Чітко простежується їх частка, яка перевищує 1/3 доходів бюджету, тоді як у розвинених країнах цей показник становить лише 3-5%. Орієнтуючись на кращий досвід іноземних країн, можемо визначити, що така тенденція є недоцільною для України загалом та її регіонів зокрема.

Більша частина наповнення державного бюджету має здійснюватись за допомогою сплати податку на прибуток, а місцевий бюджет через сплату податку на доходи фізичних осіб. Така ситуація свідчить про налагоджену виробничу діяльність юридичних та фізичних осіб,

забезпечення робочими місцями громадян країни та отримання ними заробітної плати.

На даний момент в Україні спостерігається інша ситуація, вітчизняні товаровиробники не в змозі конкурувати на світовому та вітчизняному ринку з імпортними товарами, що має негативні наслідки як для підприємств, так і для економіки країни. Держава повинна створити умови, що підтримають національного товаровиробника та покращить економічну ситуацію в країні.

Для захисту національних товаровиробників використовуються усі інструменти митно-тарифного регулювання. Характеризуючи інструменти митного регулювання потрібно зазначити, що це будь-якого роду обмежувальні заходи, що використовуються при здійсненні експортно-імпортних операцій. Таких заходів дуже багато. Багато країн застосовує інституційні бар'єри у вигляді політики протекціонізму, що має безпосередній вплив на обсяги міжнародної торгівлі.

Застосування країною інституційних перешкод у зовнішній торгівлі може призводити до різних наслідків. Мається на увазі, що від активності застосування подібних інструментів однієї сторони, буде залежати поведінка іншої. З одного боку інструменти протекціонізму сприяють збільшенню національного виробництва, але з іншого такі заходи стримують розвиток глобалізації економіки. Ці наслідки можуть мати вплив як на економіку країни в цілому, так і на окремі галузі виробництва. Вплив таких перешкод зображений у таблиці 1 [4].

Таблиця 1 – Результати впливу інструментів прихованого протекціонізму на національну економіку

Інструмент прихованого протекціонізму	Позитивні наслідки впливу	Негативні наслідки впливу	Витрати на впровадження інструменту
Фіскальні та тарифні бар'єри	Збільшення надходжень до бюджету. Збільшення рівня зайнятості. Збільшення	Збільшення вартості імпортних товарів. Зменшення конкуренції на	Адміністративні і та управлінські дії

Експортні квоти	ВВП.	ринку. Погіршення інвестиційного клімату. Скорочення експорту у разі дій у відповідь.	
Технічні бар'єри	Підвищення рівня технологічності (якості продукції). Стимулювання розвитку національних виробників. Скорочення обсягів імпортованих товарів на ринку.	Скорочення експорту у разі відповідних дій інших країн. Посилення конкурентного середовища на ринку.	Законодавчі, адміністративні, зміна технічних стандартів, регламентів та ін.
Експортні субсидії	Збільшення обсягів виробництва та експорту товарів. Покращення стану платіжного балансу. Збільшення відкритості економіки та долі ринку.	Збільшення видатків бюджету. Ризики виникнення антидемпінгових розслідувань.	Кошти державного бюджету або інших фондів
Державна підтримка		Можливий неефективний розподіл коштів. Скорочення національних резервів.	Законодавчі, міжнародні заходи та угоди. Адміністративні та політичні зусилля.
Валютна політика	Стимулювання експорту та скорочення імпорту (при девальвації валюти). Збільшення обсягів виробництва національним виробником.	Знецінення заощаджень та купівельної спроможності населення. Збільшення вартості імпортованих товарів. Скорочення ресурсної бази.	Монетарна політика, вартість знецінення національної валюти.
Зовнішня політика	Покращення умов для експорту товарів та збільшення обсягів їх виробництва. Збільшення ринкової долі національних виробників. Створення бар'єрів для доступу на внутрішній ринок імпортованих товарів.	Скорочення можливостей вільної торгівлі. Виникнення торгівельних війн. Скорочення асортименту товарів на внутрішньому ринку.	Політичні рішення, міжнародні угоди та ін.
Національна ідея	Збільшення обсягів виробництва та споживання вітчизняної продукції. Підтримка суміжних галузей національної економіки.	Скорочення можливостей вільної торгівлі та міжнародного поділу праці	Активна пропаганда, реклама, законодавча та політична підтримка.

Джерело: [4]

Отже, бачимо що використання методів прихованого протекціонізму призводять як до позитивних так і до негативних наслідків. Також при застосуванні різних інструментів будуть спостерігатись і різного роду витрати на здійснення таких заходів.

Використання політики протекціонізму має вплив на розвиток міжнародної торгівлі на території України. Щоб проаналізувати можливі інструменти впливу на економіку країни та міжнародну торгівлю, оцінимо протекціоністські заходи, що були застосовані в Україні за останні роки (табл. 2).

Таблиця 2 – Інструменти прихованого протекціонізму України у міжнародній торгівлі

Інструмент прихованого протекціонізму	Дата введення	Товарна група	Примітка (цілі політики)
Експортне мито	01.07.2011	Пшениця, суміш пшениці та жита	Наповнення державного бюджету
Утилізаційний збір	01.09.2013	Імпортні та вітчизняні автомобілі	Забезпечення екологічної безпеки
Митний збір	14.03.2013	Імпортні легкові автомобілі в залежності від об'єму циліндрів двигуна	Стимулювання ринку вітчизняного автовиробництва
Фіскальні перешкоди (невідповідність продукції українським нормам безпеки за мікробіологічними та фізико-хімічними показниками)	01.03.2012	Молоко та молочні продукти	Забезпечення безпеки харчових продуктів на внутрішньому ринку
Квотування	25.10.2010	Сірники	Підтримання національного виробника
Квотування	12.10.2011	Легкові автомобілі з Республіки Узбекистан	Відпрацювання механізму торгівлі, яка буде вигідна обом сторонам
Фітосанітарний контроль	28.11.2008	Забійні свині	Охорона території від проникнення через кордон карантинних та інших небезпечних шкідників, хвороб рослин і бур'янів
Стандарти маркування, стандарти енергозбереження	15.06.2011	Холодильники та пральні машини	Захист споживачів

Джерело: складено автором

Дослідивши використання в Україні інструментів прихованого протекціонізму можемо зробити висновок, що дані види бар'єрів активно застосовуються для захисту національних ринків та споживачів продукції. Загалом налічується велике різноманіття можливого використання інструментів прихованого протекціонізму. При цьому кожен із інструментів має свій вплив на економічну ситуацію країни загалом так і її окремих суб'єктів. Відслідкуємо можливі негативні та позитивні наслідки, що можуть відобразитись на суб'єктах господарської діяльності країни (табл. 3).

Таблиця 3 – Наслідки застосування інструментів прихованого протекціонізму

Інструменти прихованого протекціонізму	Сфера впливу		
	Держава (бюджет)	Юридичні особи (виробники)	Фізичні особи (споживачі)
Експортне мито	Збільшення дохідної частини державного бюджету	Збільшення за кордоном вартості виробленої продукції, яка стає не конкурентоздатна на іноземному ринку	Збільшення ціни, зменшення асортименту у продукції
Фіскальні перешкоди	Збільшення дохідної частини державного бюджету	Зменшення імпортової продукції на ринку та конкуренції	Зростає якість продукції та поінформованість споживача
Квотування	Регулювання ринку, наповнення бюджету через прямі податки	Підтримка національного виробника, утримання конкуренції на ринку	Зменшення асортименту
Стандарти маркування,	Регулювання ринку, наповнення бюджету через прямі податки	Зменшення конкуренції, поштовх до збільшення якості продукції, що випускається	Збільшення якості продукції
Експортні субсидії	Витрати за рахунок державного бюджету	Стимулювання розвитку експортерів	Збільшення ціни виготовленої продукції
Девальвація національної валюти	Стимулювання експорту, наповнення бюджету через прямі податки	Збільшення прибутку від експорту товару	Збільшення ціни на імпортовану продукцію

Джерело: розроблено автором

Разом із впливом на внутрішній ринок інструменти прихованого протекціонізму активно перешкоджають доступ іноземним імпортерам, а їх держави натомість, можуть застосовувати зустрічні методи.

Висновки.

- Проаналізовано структуру експорту та імпорту товарів та послуг і показників ВВП України за 2005 – 2012 рр.;
- розглянуто залежність між експортними операціями країни та його ВВП, встановлено їх кореляційний зв'язок;
- досліджено частку наповнення бюджету України за рахунок митних органів;
- було досліджено позитивні та негативні наслідки впливу інструментів прихованого протекціонізму на розвиток міжнародної торгівлі.

Загалом застосування інструментів протекціонізму не дає можливості для розвитку національного виробника, а просто створює комфортні умови для їх діяльності на вітчизняному ринку. Митні органи зобов'язані забезпечити порядок та дотримання умов, щодо переміщення товарів через митний кордон України та їх оформлення, а не займатися виконанням функції наповнення бюджету. Політика прихованого протекціонізму стримує розвиток глобалізаційних процесів країни. Запровадження обмежуваних заходів має вплив на всіх суб'єктів господарювання, від пересічного громадянина до державного бюджету.

Список використаних джерел

1. Бидик, А. Г. Основні умови використання інструментів митного регулювання в практичній діяльності митних органів [Електронний ресурс] / А. Г. Бидик. – Режим доступу: <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA/2011-2/%D0%91%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D0%BA.pdf>

2. Висновки щодо виконання державного бюджету [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – Режим доступу : <http://www.as-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/16743264>

3. Показники виконання державного бюджету [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=77643&stind=1

4. Серпухов, М. Ю. Оцінка впливу торговельних війн на економіку країни [Електронний ресурс] / М. Ю. Серпухов. – Режим доступу:

[http://www.dgma.donetsk.ua/science_public/science_vesnik/%E2%84%961\(11%D0%95\)_2013/article/34.pdf](http://www.dgma.donetsk.ua/science_public/science_vesnik/%E2%84%961(11%D0%95)_2013/article/34.pdf)

5. Серпухов, М. Ю. Прихований протекціонізм як інструмент сучасної міжнародної торговельної політики [Електронний ресурс] / М. Ю. Серпухов. – Режим доступу: http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/ee134_68/e134ser.pdf

6. Сундук, А. М. Механізм державного регулювання прояву глобальних процесів та шляхи їх удосконалення [Електронний ресурс] А. М. Сундук – Режим доступу: http://knutd.com.ua/publications/pdf/Visnyk/2012-2/143_149.pdf

7. Экспорт и импорт Украины [Електронний ресурс] / Статистичні дані. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/eximp.php>

Summary

This paper investigates the use of tools covert protectionism by the government in order to advance their own economic interests. Analyzed examples of institutional barriers in Ukraine. Established that the use of tools hidden protectionism has a negative impact on the economic development of the

country. Are given the main consequences of application of institutional barriers.

Фролов С.М. Інструменти прихованого протекціонізму та їх вплив на регулювання зовнішньоекономічною діяльністю України / С.М. Фролов, О.І. Чобтар // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / УАБС НБУ. – Суми, 2014. – Вип. 39. – С. 216-224.